

POZITYVUS SOCIALINIS DARBAS: NUO PROBLEMINIO MODELIO LINK ASMENS STIPRYBIŲ UGDYMO

Valdas Rimkus, Brigita Kreiviniė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje plėtojama pozityvaus socialinio darbo teorija, išryškinant kliento stiprybes. Socialinio darbuotojo profesinė veikla apima žmonių, šeimų, bendruomenių probleminių santykių analizę, socialinių pokyčių siekį, orientavimąsi į žmonių gyvenimo kokybės užtikrinimą. Esant pliuralistiniam socialinio darbo metodų kontekstui, ypač svarbu diegti pažeidžiamų visuomenės grupių stiprybių orientacijos modelį kasdienėje veikloje. Straipsnyje plėtojama mintis, kad, nepaisant socialinio darbo adresu išsakomos kritikos, pozityvioji kryptis vis dėlto formuoja fundamentalųjį komunikacijos pagrindą. Neigiami lūkesčiai, klausimai, į problemas orientuotas požiūris keičia ir paties kliento požiūrį į save bei aplinkinių požiūrį į jį, kartu atitinkamai veikia elgesį ir santykius. Sunku tikėtis, kad darbuotojo ir kliento santykiai nebus pažymėti atstumo, skirtingų galimybių ir kontrolės antspaudu. Atitolimas gali ypač išryškėti socialiniam darbuotojui leidus suprasti, kad tik jis turi pakankamai žinių, kurios jam suteikia teisę įvardyti problemą ir parengti jos sprendimo planą. Taip socialinis darbuotojas skatins kliento pasyvumą. Straipsnyje pabrėžiama, nors stiprybes akcentuojantis socialinio darbo modelis pabrėžia kliento norus, svajones ir siekius, tai nereiškia, kad viskas, ko pageidauja klientas, tinka. Esminis akcentas – glaudaus socialinio darbuotojo ir kliento bendradarbiavimo bei tarpusavio priklausomybės sąveika. Pozityvios perspektyvos atveju socialinis darbuotojas vietoj sutrikimo akcentuacijos domisi konkrečiais kliento pasirinkimais ir juos analizuoja.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pozityvus socialinis darbas, stiprybių modelis.

Abstract

The article analyses theoretical development of positive social work approach via highlighted strengths of client. The professional social work compounds analysis of problematic relationships of individuals, families and communities, seek for social change and orientation towards maintenance of quality of life. Strength – oriented model is essential for its application towards vulnerable groups in pluralistic context of social work methods. It is discussed in the article that despite critics towards strength-oriented model, positive approach is fundamental basis for effective communication. Negative expectations, questions, and problem-based attitude impacts client's attitude towards self, the same it changes attitude of social network towards the client, and it affects behavior and relationships. In such a case the relationships of social worker and client to be not mentioned by distance, control and different possibilities is hardly expected. This understanding gap will be much more noticeable if social worker empowers his knowledge to name and solve the problem. Therefore, social worker influences passiveness of client. The article discusses that strength-oriented social work model does not mean fulfilling all the dreams and wishes of client as well as any willingness of client is best for this client. The most essential aspects discussed in the article is seen via close collaboration of social worker and client as well as tight both-sided interaction. Positive social work is approached towards analysis of concrete choices of client instead of accentuation of disorder.

KEY WORDS: positive social work, strengths perspective.

Įvadas

2016 m. „Tiltų“ žurnalo 1-ajame numeryje buvo išspausdintas šio straipsnio autorių tekstas „Positive social work approach: the shift from „work“ towards „social““ (Pozityvus požiūris socialiniame darbe: slinktis nuo „darbo“ link „socialinio“), kuriame analizuojamos teorinės pozityvaus socialinio darbo prielaidos. Straipsnyje akcentuojamas poreikis praplėsti socialinio darbo, kaip mokslinės ir praktinės veiklos, sampratą, išryškinant pozityvųjį dėmenį, kaip atsvarą dominuojančiam į problemą orientuotam socialinio darbo modeliui. Apžvelgtos pozityviosios psichologijos ir pozityvaus socialinio darbo sąajos, pozityvaus požiūrio socialiniame darbe aktualumas ir svarba, pristatyta keletas socialinio darbo modelių, taikančių pozityvųjį požiūrį.

Šiame straipsnyje pratęsiama diskusija apie pozityvaus socialinio darbo aktualumą, išsamiau apžvelgdama viena iš pozityvaus socialinio darbo sudedamųjų dalių – asmens stiprybes pabrėžiantis socialinis darbas. Toks ir išsikeltas šio straipsnio tikslas: atskleisti asmens stiprybes pabrėžiantį socialinį darbą, kaip svarbų pozityvaus socialinio darbo paradigmos komponentą. Tiek šis, tiek ankstesnis straipsnis yra greitai metu pasirodysiančios autorių monografijos apie pozityvųjį socialinį darbą dalys.

1. Asmens stiprybes pabrėžiančio socialinio darbo principai

Stiprybes pabrėžiantis socialinio darbo modelis atsirado JAV, kaip atsakas į profesijos persisotinimą asmens problemas, trūkumus, sutrikimus ir patologijas išryškinančiais diskursais (Healy, 2014, p. 165). Vienas didžiausių įnašų, įtvirtinant stiprybes akcentuojantį socialinio darbo modelį, priklauso Kanzaso universiteto (JAV) profesoriui Dennis'ui Saleebey'ui. Šį modelį jis apibūdina kaip atstovaujantį svarbiausiąją – gerąją – socialinio darbo pusę ir atskleidžiantį neišmatuojamas vilties galimybes bei iškeliantį sėkmę virš nesėkmės, sveikatą virš ligos, išteklius virš trūkumų. Stiprybių modelis akcentuoja kliento situacijos ir vidinių galių pažinimą, dialogo ir bendradarbiavimo svarbą tiek bendruomenėje, tiek tarp darbuotojo ir kliento. Savo knygoje „Stiprybes akcentuojantis požiūris socialinio darbo praktikoje“ („The strengths perspective in social work practice“, 2013) D. Saleebey'us teigia, kad klientų problemas ir trūkumus pabrėžiančios frazės bei simboliai sukuria neigiamą lūkesčių lauką, neigiamą požiūrį į kliento aplinką bei jo galimybes atitikti aplinkos reikalavimus. Neigiami lūkesčiai laikui bėgant keičia individo požiūrį į save, aplinkinių požiūrį į jį, kartu ir jo elgesį bei santykius. Tokiu atveju sunku tikėtis, kad darbuotojo ir kliento santykiai nebus

pažymėti atstumo, skirtingų galimybių ir kontrolės antspaudu. Atitolimas, pasak autoriaus, ypač išryškėja, jei darbuotojas leidžia suprasti, kad tik jis turi pakankamai žinių, kurios suteikia jam teisę įvardyti problemą ir parengti jos sprendimo planą.

Kliento stiprybes akcentuojanti socialinio darbo praktika reiškia paradigmos pokytį. Ji apima ne tik stiprybių aspekto išryškinimą įprastoje socialinio darbo veikloje, bet pasaulėžiūros, mąstymo ir kalbos pokyčius. Stiprybės – tai ne tik viena iš socialinio darbo vertybių, bet kitoks mąstymas apie socialinį darbą. Tai posūkis nuo problemos matymo link jos įvertinimo, kaip klientas sugebėjo išlikti, nepaisant patiriamos kančios ir sunkumų. Ne vienas tyrimas atskleidė, kad skirtumai tarp socialinių darbuotojų taikomų intervencijos metodų yra nereikšmingi, svarbiausias dalykas, lemiantis geresnius rezultatus, yra socialinio darbuotojo ir kliento tarpusavio ryšio užmezgimas, vilties klientui įkvėpimas, pokyčių galimybių sudarymas. Todėl nėra visiškai teisinga manyti, kad socialinis darbas – tai, nustačius kliento „diagnozę“, parinkti šios diagnozės atveju rekomenduojamus gydymo būdus (socialinio darbo metodus), nes tokiu atveju nuvertinamas kliento ir situacijos išskirtinumas, tuo tarpu stiprybes akcentuojantis požiūris būtent ir pabrėžia kliento situacijos sudėtingumą bei individualumą.

Nors stiprybes akcentuojantis socialinio darbo modelis pabrėžia kliento norus, svajones ir siekius, jis nereiškia, kad viskas, ko pageidauja klientas, tinka. Čia akcentuotina glaudaus bendradarbiavimo ir tarpusavio priklausomybės svarba. Norai, trukdantys bendradarbiauti, yra žalingi klientui ar aplinkiniams ir neturėtų būti tenkinami. Pagalba kreipiamą į pilietiškumo, susieties, išteklių prieinamumo, lygių galimybių, asmeninės autonomijos, socialinės atsakomybės jausmo stiprinimą. Socialiniams darbuotojams svarbu suprasti, kodėl klientas kažką konkrečiai renkasi, o ne aiškintis, kaip konkretus pasirinkimas susijęs su patologija ar sutrikimu. Kiekvienas sprendimas neišvengiamai susijęs su socialine aplinka, kontekstu, kuriame veikia įvairūs socialiniai, psichologiniai, ekonominiai, kultūriniai veiksniai. Svarbu suprasti ir tai, kad stiprybes pabrėžiantis modelis nėra išskirtinai orientuotas tik į teigiamus dalykus ar vengiantis neigiamus dalykus atskleidžiančių faktų. Matyti problemą yra svarbu, tačiau stiprybes pabrėžianti pagalba siūlo kitoki, gerokai pozityvesnę šių problemų sprendimo būdą, todėl ji ir pristatoma kaip pozityvaus socialinio darbo sudedamoji dalis.

D. Saleebey'us skiria 6 svarbiausius stiprybes pabrėžiančio socialinio darbo modelio principus. Jie pateikiami 1 paveiksle ir pristatomi išsamiau.

I pav. Asmens stiprybes pabrėžiančio socialinio darbo principai
(Saleebey, 2013, p. 17–21)

Taikant stiprybes pabrėžiantį modelį, pagrindinis akcentas teikiant pagalbą yra paties kliento norai, pomėgiai, troškimai, viltys, siekiai, žinios ir gebėjimai, o ne diagnozė, simptomai ar problemos, kurias nustato kiti. Kartais sunku pripažinti, kad kiekvienas, kuriam reikia pagalbos, turi pakankamai išteklių ir, greičiausiai, informacijos apie tai, kas vyksta jo aplinkoje. Stiprybes akcentuojantis modelis pirmiausia skatina išryškinti šiuos išteklius ir suprasti jų teikiamas galimybes sprendžiant kliento problemas.

Problemas pabrėžiantis požiūris šiandien labai įsigalėjęs, todėl dažnai jis lemia nusivylimą, pesimizmą, aukos mąstyseną. Pavyzdžiui, smurtą patyrę asmenys, ypač vaikystėje, laikomi nukentėjusiais, tai užgožia visus jų privalumus ar galimybes išgyti. *Vaikai yra aktyvūs, besivystantys asmenys, galintys įveikti sunkumus, įgyti reikiamų įgūdžių ar gebėjimų.* Jie kenčia, lieka randai, tačiau jie gali sėkmingai gyventi toliau. Tai gali tapti išgyvenusiojo orumu ir išdidumu, sukelti pasitenkinimo jausmą, kad, nepaisant sunkumų, išgyveno, atsitiesė, nepalūžo. Čia ypač svarbus dvasingumas, dvasinė stiprybė.

Stiprios bendruomenės naudoja visus įmanomus bendruomenės narių išteklius. Neformalios sistemos, šeimos, bendraamžių grupės – visa tai gali padėti įtraukti bendruomenės narius. *Įtraukiančios bendruomenės sudaro galimybes dalyvauti ir prisidėti prie bendros gerovės.* Net ir skurdžiausiai atrodančioje bendruomenėje galima atskleisti nemažai išteklių. Visada atsiras asmenų, grupių ar institucijų, kurios gali kažką duoti, kažkuo prisidėti. Šie ištekliai dažniausia slypi už socialinės paramos sistemos ribų, jie nėra sutelkti ar tikslingai paskirstyti.

Kiekvienas žmogus turi vidinių jėgų mokytis, augti ir keistis. Jis turi teisę bandyti ir klysti. Lengva pakliūti į požiūrio spąstus, kad diagnozė ar socialinės sąlygos riboja kliento galimybę keistis ir augti. Kartais kliento bylos peržiūrėjimas sukelia panašių minčių, tačiau ne visada galima numatyti, kaip pakrups jo gyvenimas ateityje. Klientams mažiau pakenksime pervertinę jų galimybes, nei jas nuvertinę.

Tikra pagalba yra ta, kai siekiama abipusio sutarimo ir bendradarbiavimo, galios drauge su kitu, o ne galios kito atžvilgiu. Eksperto vaidmens prisiėmimas nėra geriausias išeities taškas pradedant pagalbos teikimo procesą. Stiprybes daug

lengviau pavyksta atskleisti konsultantui ar bendradarbiui, o ne dominuojančiam visažiniui ekspertui. Dažnai pasitaiko, kad socialinio darbuotojo ar kitų specialistų siūlomas veiksmų planas vadinamas „pagalba ar intervencija“, o kliento siūlomas sprendimo būdas – „manipuliavimu“. Būtent klientas, o ne socialinis darbuotojas ilgą laiką gyveno konkrečioje socialinėje aplinkoje, kur jam kilo konkrečios problemos, todėl sukaupė apie tai nemažai žinių ir patirties. Klientų žinių ir nuomonės nuvertinimas, lyginant su savosiomis, yra dažna socialinio darbuotojo klaida. Juo labiau kad bendradarbiavimas padeda išvengti ir kitų galimų klaidų: paternalizmo, aukos kaltinimo ar jos sukūrimo.

Rūpesnis būtinas kiekvienam iš mūsų. Šeimos rūpinasi savo nariais, globėjai rūpinasi globotinieais ir pan. *Rūpinimasis silpnėsniaisiais yra kertinis demokratiškos akmuo*. Socialinis darbas iš esmės reiškia rūpinimąsi. Stiprybes akcentuojantis modelis – tai pat. Abu jie pabrėžia vilties teikiamas galimybes. Vilties, kuri reiškiasi per socialinius santykius šeimoje, bendruomenėje, kultūroje ar šalyje (stiprybių modelio principų apžvalga parengta remiantis Saleebey, 2013, p. 17–21).

2. Kas gali tapti asmens stiprybėmis?

Gyvenimiška išmintis siūlo neišgyventi dėl to, ko negalime pakeisti, ir verčiau dėmesį nukreipti į tai, ką pakeisti galime. Kitaip tariant, tai yra siūlymas ieškoti mūsų stipriųjų pusių, gebėjimų ir talentų. M. Seligman'o žodžiais tariant, stiprybių ir dorybių išnykimas iš tradicinės psichologijos dėmesio lauko paskatino jį imtis misijos sugrąžinti šiems bruožams jų vertą vietą psichologijos moksle. Todėl *charakterio dorybės ir stiprybės* tapo vienos svarbiausių pozityviosios psichologijos sąvokų (Saleebey, 2013, p. 2).

Analogiškos idėjos vis garsiau aptariamoms ir šiandieninio socialinio darbo diskurse. Pasak D. Saleebey'aus, mes gyvename didesnio dėmesio visokeriopoms rizikoms laikotarpiu. Daugybė verslo įmonių, kitų institucijų (farmacijos, draudimo, žiniasklaidos ir pan.) pelnosi įtikinėdamos, kad mums gresia įvairios bėdos ir nelaimės (Saleebey, 2013, p. 2). Socialinis darbas, deja, nėra išimtis, nes didžiausią dėmesį skiria kliento problemų, patologijų ir potencialių grėsmių identifikavimui. Todėl D. Saleebey'us siūlo ieškoti kliento stiprybių, gebėjimų ir kompetencijų, juolab kad toks požiūris turi daugiau galimybių klientą motyvuoti pokyčiams (Ten pat, p. 1).

Kas gi yra asmens stiprybės ir dorybės? Pasak M. Seligman'o, stiprybė – tai dorybės išsiugdymo priemonė (Seligman, 2002, p. 133). Ji apibrėžiama kaip emocinė ir dvasinė savybė, padedanti išgyventi sudėtingas ir stresines situacijas; teigiamas, naudingas ir pageidautinas asmens bruožas; asmuo ar objektas, tampantis emocinio ar dvasinio palaikymo išteklumi. Stiprybė yra vertinga pati savaime, ji skatinama bendrame kultūros kontekste, laikoma teigiamu elgesio pavyzdžiu ir yra

universali (Seligman, 2002, p. 137–139; Oxford living dictionaries, 2017). Dorybė savo ruožtu – tai aukštus moralės standartus atitinkantis elgesys; moralus, pageidautinas asmenybės bruožas (Oxford living dictionaries, 2017).

Būtina pabrėžti, kad dorybės, yra dinamiškos ir labai priklauso nuo socialinės aplinkos bei kultūrinio konteksto. Šiandieniniame Vakarų pasaulyje pripažįstamos šios dorybės – savo vertingumo pajautimas, savarankiškumas, individualumas, konkurencingumas – vargu ar būtų tokiomis laikomos prieš kelis šimtmečius, beje, ne visos jos traktuojamos kaip dorybės už vakarietiško pasaulio ribų. Todėl M. Seligman’as (2002, p. 133) pabandė sudaryti universalių dorybių, pripažįstamų daugelio didžiųjų religijų ir kultūrų, sąrašą. Su kolegomis peržiūrėjęs apie 200 šaltinių, aprėpiančių maždaug 3 tūkstančių metų laikotarpį, padarė išvadą, kad juose atsikartoja šios šešios dorybės: 1) išmintis ir žinojimas; 2) dvasios tvirtumas; 3) gebėjimas mylėti ir žmogiškumas; 4) teisingumas; 5) saikingumas; 6) dvasingumas.

Vis dėlto šios dorybės yra gana abstrakčios, platų turinį apimančios sąvokos. Todėl svarbu panagrinėti konkretesnius dalykus, galimybes šias dorybes išsiugdyti, t. y. aptarti asmens stiprybes.

ASMENS STIPRYBĖS			
Asmens bruožai ir savybės			Aplinkos ištekliai
IŠMINTIS IR ŽINOJIMAS 1) smalsumas, domėjimasis; 2) pažinimo džiaugsmas; 3) kritinis mąstymas, platus požiūris; 4) išradingumas, savitumas, sumanumas; 5) socialinis, asmeninis ir emocinis intelektas; 6) konteksto, visumos suvokimas	DVASIOS TVIRTUMAS 1) narsumas, drąsa; 2) ištvermingumas, darbštumas, stropumas; 3) sąžiningumas, principingumas, nuoširdumas	TEISINGUMAS 1) pareigingumas, lojalumas, pilietiškumas 2) dorumas, nešališkumas; 3) lyderystė, gebėjimas vesti kitus	1) gyvenimiška patirtis; 2) kultūrinės ar asmeninės istorijos ir tradicijos; 3) fiziniai, tarpasmeniniai ir instituciniai bendruomenės ištekliai
DVASINGUMAS 1) grožio, meistriškumo supratimas; 2) dėkingumas; 3) viltis, optimizmas, orientacija į ateitį; 4) dvasingumas, tikėjimas, religingumas; 5) gailestingumas, atlaidumas; 6) žaismingumas, humoras; 7) entuziazmas, gyvybingumas	GEBĖJIMAS MYLĖTI, ŽMOGIŠKUMAS 1) dosnumas, gerumas; 2) gebėjimas mylėti ir būti mylimam	SAIKINGUMAS 1) savikontrolė; 2) apdairumas, diskretiškumas, atsargumas; 3) kuklumas, nuolankumas	

2 pav. Asmens stiprybės

(remiantis Seligman, 2002, p. 140–159; Saleebey, 2013, p. 103–105)

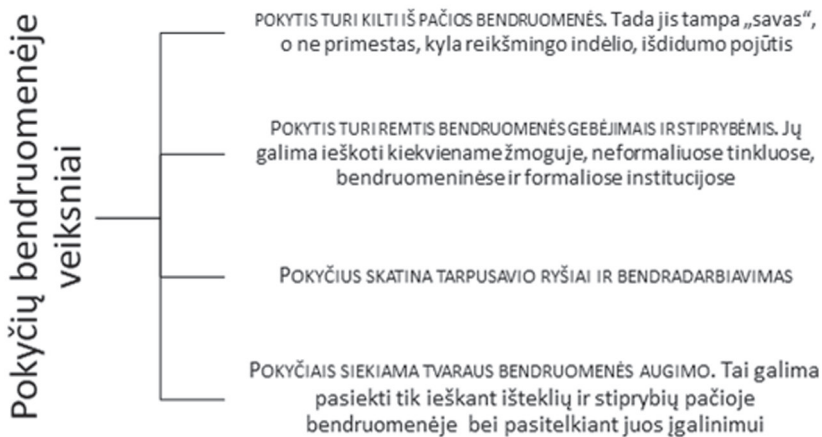
M. Seligman'as šešių dorybių pagrindu išskyrė dvidešimt keturias stiprybes, kurios padeda išsiugdyti atitinkamas dorybes. Jo požiūriu, stiprybės pirmiausia yra asmens bruožai ir savybės. Tačiau, remiantis aukščiau pateiktu apibrėžimu, stiprybe gali tapti ir asmuo, objektas ar kažkas kita, ką suvokiame kaip palaikymo išteklį. Šiuo atveju į pagalbą ateina D. Saleebey'us, kuris pateikia galbūt ne tokių detalių, tačiau platesnį asmens stiprybių sąrašą. Abiejų autorių požiūriai sudėti į 2 paveikslą. „Asmens bruožų ir savybių“ grafoje nurodytos universalios dorybės ir jas išsiugdyti padedančios stiprybės. „Aplinkos išteklių“ grafoje išvardyti išoriniai veiksniai, kurie gali tapti mūsų stiprybėmis.

3. Kliento stiprybės socialinio darbo praktikoje

Socialinis darbas šiandien vyksta pagal nusistovėjusius, viename pirmųjų lietuviškai išleistų socialinio darbo vadovėlių (L. Johnson „Socialinio darbo praktika“) aprašytus praktikos principus: informacijos rinkimas, įvertinimas, problemos identifikavimas, plano sudarymas, intervencija, apibendrinimas. Toks praktikos modelis pats savaime nėra ydingas, tačiau jis netiesiogiai įtvirtina dominuojančią socialinio darbuotojo – eksperto padėtį ir neskatina socialinių darbuotojų pakelti akių nuo problemos ir pamatyti kitą kliento situacijos pusę. Tai kliento patirtys, stiprybės, jo gebėjimai ir įgūdžiai, t. y. tai, ką pabrėžia stiprybes akcentuojantis požiūris. Kitaip tariant, socialinis darbas tapo pernelyg orientuotas į paslaugas (dažnai užmirštant įvertinti suteiktų paslaugų rezultatus), o ne į asmens pokytį. Tam, kad galėtume planuoti tvarius pokyčius, pirmiausi, reikia pažinti žmogaus galimybes ir stiprybes. Natūralu, kad kiekvienas turime stiprybių, tačiau kaip jas atpažinti? Dažnam iš mūsų turbūt lengviau išvardyti savo trūkumus ar ydas, o paprašyti nurodyti stiprybes mes sutrinkame, dangstomės kuklumu, nenoru girtis. Nieko nuostabaus, jei pažinti kliento stiprybes taip pat bus sunku ir tai užtruks. Tačiau, jei jų neieškosime, tai ir nerasime. Norintiesiems bendravimą su klientu pakreipti stiprybių link, K. Healy rekomenduoja vadovautis šiais principais:

- *Pasikliauti viltimi, orientuotis į ateitį, siekti tvaraus kliento įgalinimo.* Socialinio darbo siekis – motyvuoti žmogų pokyčiams, jie įvyks greičiau, jei klientas jaus, kad juo tikima. Juk mes greičiau apsisprendžiame imtis sunkios užduoties, jei jaučiame aplinkinių palaikymą ir pasitikėjimą. Tikėjimas ir optimizmas taip pat keičia požiūrį į klientą ir sulaiko nuo etikečių jiems klijavimo bei stereotipiško jų gebėjimų menkinimo. Tokį pozityvų požiūrį socialinis darbuotojas turėtų skleisti ir tarp kliento socialinio tinklo narių bei visoje bendruomenėje.
- *Didžiausią dėmesį skirti gebėjimų ir sprendimų paieškai, bendruomenės aktyvinimui.* Pokalbio metu turėtume siekti suvaldyti savo įprotį ieškoti

problemos ar jos priežasčių apraiškų ir orientuotis į gebėjimų, stiprybių bei išteklių identifikavimą. Pavyzdžiui, perskaičius raštą apie tai, kad paauglė mergina keletą kartų per mėnesį bėgo iš namų, derėtų domėtis ne tomis dienomis, kai ji bėgo iš namų, bet tuo, kas vyko jos šeimoje ir gyvenime, kai ji iš namų nebėgo, neužmirštant atkreipti dėmesio ir į jos socialinį tinklą. Priklausymo bendruomenei jausmas pakelia mūsų savivertę ir motyvuoja keistis, todėl socialinio tinklo aktyvinimas atskleidžiant kliento teigiamas puses gali palengvinti socialinio darbuotojo darbą. Svarbiausi pokyčių bendruomenėje veiksniai, žvelgiant iš stiprybių perspektyvos, pateikti 3 paveiksle.

3 pav. Pokyčių bendruomenėje veiksniai
(Kretzmann, McKnight, 1993, cit. Healy, 2014, p. 176–177).

- *Bendradarbiauti su klientu.* Pozityvus požiūris į socialinį darbą, kaip ir stiprybes pabrėžiantis modelis, akcentuoja socialinio darbuotojo ir kliento tarpusavio santykių svarbą. Susiformavęs pasitikėjimu grįstas socialinio darbuotojo ir kliento ryšys, viena vertus, tampa svarbiu ištekliumi sprendžiant problemą, kita vertus, jis yra būtina, nors ir ne vienintelė, kliento įgalinimo sąlyga. Galiausiai šis ryšys padeda atsiverti kitokiems požiūriams, pažinti kliento dvasinį ir emocinį pasaulius, o visa tai savo ruožtu padeda ieškant sprendimų, nes sprendimų paieška yra kūrybinis procesas, kai negalima apsiriboti vienpusiu situacijos matymu (principų apžvalga parengta remiantis Healy, 2014, p. 169–173).

Pamąstykite, kaip klostytusi socialinio darbuotojo ir kliento bendravimas, jei pokalbis apsilankius šeimoje prasidėtų ne nuo problemos įvardijimo ar kliento bėdų paieškos, o nuo klausimų: „Kas jūsų šeimoje veikia geriausiai? Kurioje srityje jums sekasi? Ką jūs galite atlikti geriau nei kiti? Stiprybes pabrėžiančiame socialiniame darbe vadovaujamesi požiūriu, kad klientas konkrečioje situacijoje verčiasi taip, kaip tuo metu geba geriausiai (Blundo, 2013, p. 45). Todėl į stiprybes orientuoti klausimai siekia atskleisti tuos gebėjimus ir įgūdžius, kurie padėjo žmogui iki šiol išlikti, kartu užmegzti bendradarbiavimo santykius. Stiprybes pabrėžiantis socialinio darbo modelis pateikia visą klausimų, kurie galėtų būti užduodami klientui vietoj įprastų į problemą orientuotų klausimų, sąrašą. Šie klausimai suskirstyti į keletą sričių ir pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Kliento stiprybes atskleidžiantys klausimai

Įvadiniai (trokšamos situacijos) klausimai	Kaip jūs vertinate savo situaciją? Įsivaizduokite, kad šis pokalbis jums padės, jam pasibaigus džiaugsitės, kad jis įvyko, kas tai galėtų būti? Man smalsu, kas, jūsų nuomone, po mūsų pokalbio galėtų įvykti? Kaip mums padaryti šį pokalbį naudingą? Kaip manote, kas jums galėtų padėti? Kodėl nusprendėte ateiti pasikalbėti (keistis, nebegerti ir pan.)? Kaip dar galėčiau jums padėti? Kodėl jūs nusprendėte, kad reikia kažką daryti? Kas jums padėtų? Kodėl manote, kad santuokos išsaugojimas jums padės?
Išgyvenimo, išlikimo klausimai	Turint galvoje jūsų patirtus sunkumus, kaip jums pavyko išgyventi? Kas jums padeda įveikti iššūkius? Ką jūs galvojate ir jaučiate susidūręs (-usi) su išbandymais ir sunkumais? Ką sužinojote apie save, ko išmokote įveikęs (-usi) sunkumus? Ar sunkumai padėjo jums išsiugdyti kokių nors gebėjimų ar suteikė žinių? Ar jomis naudojotės įveikdami kasdienius sunkumus?
Palaikymo klausimai	Kurie žmonės jus geriausiai suprato, palaikė ar padėjo sunkiais momentais? Kuriuos iš jus supančių žmonių jūs laikote patikimais? Ką šie žmonės jums duoda? Kaip juos suradote, o gal jie jus surado? Ar jie išvelgė jumyse kažką ypatingo? Kokios organizacijos, įstaigos jums labiausiai padėjo? Ar ieškodamas pagalbos galite jomis pasitikėti?
Klausimai dėl pasiekiamų tikslų, galimybių	Iš ko jūsų šeimos nariai (socialinis darbuotojas, policijos pareigūnas) galėtų nuspręsti, kad jūs pasikeitėte? Kaip jums tai pavyko? Jei nebegersite (susirasite darbą, susitaikysite su sutuoktiniu ir pan.), kas pasikeis, kaip jūs jausitės? Kas jums padėjo keistis, nors ir trumpam? Ko šiandien norite iš gyvenimo? Kaip apibūdintumėte savo viltis, svajones, siekius? Kiek toli jums iki jų išsipildymo? Kokie jūsų gebėjimai ar savybės padeda jų siekti? Ar turite ypatingų talentų ar gebėjimų? Ar galite jais pasinaudoti dabartinėje gyvenimo situacijoje? Ką šiuo metu galime padaryti drauge, kad padėtume įgyvendinti jūsų tikslus ar atgaivinti gebėjimus, kurie jums padėdavo praeityje?

Klausimai, susiję su išimtimis	Ką darėte, kad padėtumėte sau nebegerti (nebesmurtauti, užsiimti su vaikais ir pan.)? Ar buvo lengva? Kuo išsiskyrė dienos, kai negėrėte (leidote laiką su šeima, buvote visose pamokose mokykloje ir pan.) kuo jos buvo kitokios, ką darėte kitaip? Kas jums padeda negerti (lankyti pamokas mokykloje, būti mandagiam namuose ir pan.)? Ką darote, kai kyla poreikis vėl gerti / rūkyti / grįžti prie senų ydų? Ką šeimos nariai / draugė / žmona sakė, kai elgėtės kitaip? Ar anksčiau būta situacijų, kurios atrodė beveik kaip jūsų pageidaujamas rezultatas? Ko nereikia keisti, nes jau dabar yra tinkama? Kokius gyvenimo momentus norėtumėte pakartoti?
Klausimai, susiję su savigarpa	Kaip manote, kodėl žmona (vyras) vis dar lieka su jumis, kas ją (jį) laiko? Ar jūsų žmona (vyras) tiki, kai jai (jam) sakote tai, ką pasakojate man? Papasakokite, kada pavyko įvykdyti duotus pažadus, pasiekti užsibrėžtus tikslus? Ką jums reikėjo daryti, kad sektųsi? Kaip jūs iki šiol įveikdavote sunkumus? Kas padeda jums eiti pirmyn, nepaisant nesėkmių? Kaip su problemomis susidorodavote anksčiau? Ką jūs jau esate pasiekęs? Kai žmonės gerai atsiliepia apie jus, ką jie dažniausia sako? Kuriais savo gyvenimo poelgiais galite didžiuotis? Kokie dalykai ar žmonės jums sukelia didžiausią malonumą? Ar tikite, kad galite pasiekti bent dalį to, ko norite?
Klausimai apie gyvenimo prasmę	Kokios svarbiausios idėjos ir vertybės suteikia jūsų gyvenimui prasmę, kuriomis jūs labiausiai tikite ar vertinate? Kas padeda jums pajusti gyvenimo prasmę? Kada ir iš kur kyla gyvenimo prasmės pojūtis (patirties, kultūros, kosmoso)? Kiek šis pojūtis jums svarbus kasdieniame gyvenime?
Klausimai apie įsivaizduojamą (stebuklingą) situaciją	Įsivaizduokime, kad naktį po mūsų pokalbio įvyksta stebuklas – dingo jūsų problema, bet jūs miegojote ir to nežinote, taigi, kaip pastebėsite, kad problema išnyko? Kas atsiras vietoj dingusių dalykų? Iš ko šeimos nariai supras, kad įvyko stebuklas ir problema nebeegzistuoja? Jei problema išnyktų, ką šeimos nariai darytų kitaip, negu darydavo anksčiau? Ką šeimos nariai darė, kad jums padėtų? Kaip pasikeis santykiai įvykus stebuklui? Kas dar būtų kitaip? Kokios jūsų svajonės, siekiai, iš kur jie kilo? Ar žinote, ką reikia daryti, kad svajonės išsipildytų, į ką kreiptis? Iš ko aplinkiniai pastebėtų, kad rimtai ėmėtės siekti savo tikslų? Kaip įsivaizduojate laimingą dieną, ką reiškia būti laimingam? Ką pirmiausia padarytumėte tą ypatingą dieną? Kaip parodytumėte, kad norite leisti laiką su žmona? Ką darytumėte toliau? Kas pradėtų pokalbį? Kaip praeitų vakaras? Ką veiktumėte? Ką reiktų padaryti, kad žmona (vyras) jaustųsi laiminga (-as)? Kaip organizuotumėte savo laiką, kad įvykdytumėte pažadus? Kaip vaikai suprastų, kad įvyko stebuklas? Iš ko sprendžiate, kad jūs galėsite tai padaryti? Kokie dalykai rodo, kad jums sekasi?

Įvertinimo klausimai	Jei 1 – blogiausia situacija jūsų santuokoje, o 10 – ideali, kurioje vietoje yra jūsų santuoka (gyvenimas, santykiai ir pan.) dabar? Ką darytumėte, kad vertinimas pradėtų kilti? Ką darote, kad vertinimas nenusiristų iki vieneto? Kaip manote, ką žmona (vyras) daro, kad išsaugotų savo meilę jums? Ką ji (jis) žino apie jus, kad stengiasi išsaugoti santykius? Iš ko pastebėtumėte, kad jūsų santuokos įvertinimas ėmė kilti?
----------------------	--

(remiantis De Jong, Miller, 1995; Saleebey, 2013)

Kiekvieno pokalbio pabaigoje derėtų įvertinti kliento stipriuosius bruožus, pastebėtus pokalbio metu. Apibendrinimai turėtų būti daromi vartojant kliento žodžius, nes tai padeda klientui jaustis svarbiam, reikšmingam, tokiam, kurio nuomonės paisoma. Vėlesniuose susitikimuose siūloma pasiteirauti, kas pasikeitė į gerą pusę, kas vyksta kitaip? Rekomenduotina šiuos klausimus dažnai kartoti, kad klientas aiškiai ir detalai įvardytų teigiamus pokyčius.

Diskusija ir išvados

Nepaisant vis gausėjančių mokslinių tyrimų rezultatų, pagrindžiančių stiprybes akcentuojančio socialinio darbo modelio efektyvumą, ir vis platesnio jo įsitvirtinimo socialinio darbo praktikoje, reikia atkreipti dėmesį į šio požiūrio trūkumus, išsakomas kritines pastabas. Dažniausia literatūroje aptinkami trys stiprybes pabrėžiančio požiūrio kritikos punktai:

- politinių, sisteminių ir struktūrinių suvaržymų nuvertinimas;
- stiprybes pabrėžiančių principų ir įstatymais reglamentuotų socialinių darbuotojų funkcijų neatitikimas;
- aiškaus stiprybių identifikavimo modelio stoka (Healy, 2014; Payne, 2014).

Pirmasis punktas teigia, kad stiprybes akcentuojantis požiūris kai kuriais atvejais gali pasirodyti naivokas, ypač makroaplinkos kontekste. Asmens gebėjimai, stiprybės išties gali lemti pokyčius, tačiau dažniausia tik artimiausioje aplinkoje, mikro- ir mezolygmenyse. Vargu ar klientas yra pajėgus įveikti struktūrinius ar politinius suvaržymus (Healy, 2014, p. 179). Pozityvių bruožų ir galimybių išryškėjimas neabejotinai suteikia klientui pasitikėjimo, galios pojūtį, bet jam sunku pakeisti realybėje egzistuojančias, įsisenėjusias, ilgalaikes problemas (Payne, 2014, p. 247; Healy, 2014, p. 180). Juolab kad ir socialiniai darbuotojai, spaudžiami profesinių įpareigojimų, dėl laiko ir išteklių stokos nelabai turi laiko ilgesniems pokalbiams su klientu, kad galėtų ieškoti jų stiprybių ar neatskleistų gebėjimų. Ūmios, netikėtos, trumpalaikės problemos, kaip ne vienas esame patyrę, gali mobilizuoti mūsų vidinius išteklius ir padėti įveikti bėdą, kartu kildami mūsų savivertę, pasitikėjimą savimi, tačiau vargu ar panašių rezultatų galime tikėtis susidūrę su ilgalaikiais ir nuo mūsų valios nelabai priklausančiais sunkumais.

Vieną galimų atsakymų į šias pastabas siūlo amerikiečių profesorius S. Witkin'as (2017), rekomendavęs praplėsti stiprybių modelio perspektyvą ir į stiprybes žvelgti kaip į tarpusavio santykių, socialinės padėties, socialinių ryšių komponentus. Jo žodžiais tariant, asmenybė yra istorinis ir kultūrinis pasiekimas, ją formuoja socialiniai santykiai ir bendravimas, todėl ir asmenybės trūkumai bei stiprybės yra ne viduje, bet išoriškai formuojamos įvairiuose santykių kontekstuose (Witkin, 2017, p. 113). Taigi stiprybes pabrėžiantis požiūris turėtų tapti ne išimtinai asmenybės bruožų paieška, bet asmens pozicionavimu bendruomenės požiūrių lauke ir pozityvių vertinimų skatinimu (Ten pat, p. 114). Juk asmenys, kurie yra laikomi nekompetentingi, neigiamai vertinami aplinkinių, marginalizuojami, vargu ar pajėgs į savo situaciją žvelgti iš stiprybių pusės. Todėl tik atsitraukimas nuo asmenybės ir dėmesys pozityviems bendruomeniniams santykiams gali padėti įgyvendinti stiprybių modelį. Čia slypi atsakymas į kritiką, kad stiprybių paieška nėra veiksminga užsitęsusių, ilgalaikių problemų atveju. Jei stiprybes laikysime pirmiausia santykių savybe, tai padės mums jas suvokti socialiniame kontekste ir matyti jų veiksmingumą. Šiame tarpusavio santykių ir konteksto svarbą pabrėžiančiame požiūryje į stiprybes slypi ir esminis jo skirtumas nuo pozityviosios psichologijos, kuri orientuota į individą ir jo vidines savybes (Witkin, 2017, p. 121). Taigi, nors pozityvusis socialinis darbas įkvėpimo sėmėsi iš pozityviosios psichologijos, jis neturėtų būti su ja tapatinamas būtent dėl šio principinio skirtumo.

Kita vertus, diskutuojant dėl formalių, griežčiau įstatymais reglamentuotų socialinio darbo sričių, kaip vaiko teisių apsauga, psichikos sveikatos priežiūra, nusikalstamumo prevencija, egzistuoja asmens keliamos rizikos sau ir aplinkiniams vertinimo etinė prievolė. Tai reiškia, kad išskirtinis dėmesys žmogaus stiprybėms šiuo atveju gali kelti bėdų, nes ieškodami vieno asmens gebėjimų ir stiprybių galime neužtikrinti kito asmens saugumo (Payne, 2014, p. 246; Healy, 2014, p. 179). Pavyzdžiui, vien smurtaujančių tėvų stipriųjų pusių paieška vargu ar užtikrins jų vaikų saugumą. Tokiais atvejais socialiniai darbuotojai savo praktiką turėtų labiau kreipti į rizikos veiksnių kontrolę ir saugumo užtikrinimą, o ne į pozityvių pusių paieškas. Juo labiau kad šiais atvejais ir patys klientai dažnai kreipiasi pagalbos, siekdami pažinti savo problemų priežastis, suprasti jų raiškos ypatumus, tad nuolatinis dėmesio perkėlimas stiprybių link gali atrodyti nepagarbus kliento siekiams ir nelabai realus ilgalaikėje problemų virtinėje (Payne, 2014, p. 245).

Vis dėlto reikėtų atminti, kad stiprybes pabrėžiantis modelis neatmeta problemų egzistavimo ir nesumenkina jų reikšmės. Tiesiog siekiama, kad problemos neužgožtų stiprybių, stiprybių pažinimas taptų integralia kliento situacijos vertinimo dalimi ir taip būtų suformuotas visa apimantis kliento situacijos paveikslas, galintis padėti priimti geriausius sprendimus (Saleebey, 2013, p. 284). Juk suprantame, jeigu socialinis darbuotojas vadovausis tik pareigybiniais įsipareigojimais ir

profesinėmis žiniomis, nekreipdamas dėmesio į kliento nuomonę, nesistengdamas suvokti jo situacijos, jis ne iki galo atliks savo darbą ir neturės galimybių visapusiškai įvertinti situaciją. Juo labiau kad nemotyvuotas kliento nuomonės ir prioritetų nepaisymas yra tiesiog neetiškas. Svarbu suderinti teorijos principus, socialinį kontekstą ir visuomenės suteiktą socialinio darbuotojo mandatą, siekiant užtikrinti tiek asmens saugumą, tiek reikiamą pagalbą (Payne, 2014, p. 247).

Tęsiant diskusiją tenka pripažinti, kad nesukurtas aiškiai apibrėžtas, plačiau pripažintas stiprybių pažinimo, identifikavimo bei vertinimo modelis. Konkrečiai nesusitarta, kaip ir kodėl tam tikri asmens bruožai ir požūriai priskiriami stiprybėms. K. Healy (2014, p. 180) teigimu, stiprybė yra kultūriškai determinuota sąvoka. Vienoje aplinkoje konkretus bruožas gali būti stiprybė, kitoje – priešingai. Pavyzdžiui, aktyvus savo teisių gynimas vienu atveju gali būti vertinamas kaip kliento stiprybė, tačiau kitu atveju tai gali tapti priemone savo dominuojančiai padėčiai įteisinti.

Šios kritinės diskusinės pastabos, be jokios abejonės, nesumenkina stiprybes pabrėžiančio modelio vertingumo socialinio darbo praktikoje. Jos tik dar kartą patvirtina, kad šiandien socialinis darbas yra atliekamas neapibrėžtose, daugiasprasmėse, sudėtingose situacijose, kur vienpusio, šabloniško vertinimo nepakanka. Socialiniams darbuotojams nuolat tenka prisitaikyti prie aiškaus atsakymų nebuvimo, ieškoti kiekvienai konkrečiai situacijai tinkamiausio sprendimo. Ne nuostabu, kad nėra aiškaus stiprybių vertinimo modelio, vargu ar jis toks įmanomas šiandieninėje realybėje. Lygiai taip pat kaip sunkiai įmanomas ir universalus problemų vertinimo modelis. Kiekvienu atveju specialistai turi siekti pažinti konkretaus kliento situaciją ir tik jos kontekste vertinti, kas yra stiprybės, o kas ne.

Taigi apibendrinant svarbu pažymėti, kad pozityvus socialinis darbas yra neatsiejamas nuo socialinio konteksto, santykių pobūdžio, požūrių įvairovės ir socialinės aplinkos pažinimo bei priėmimo. Jis nepateikia atsakymų ar konkrečių receptų, kaip spręsti vieną ar kitą situaciją, tačiau siūlo šios situacijos pažinimo principus, pabrėždamas idėjų, vertybių, požūrių įvairovę. Pozityvumas šioje neapibrėžtoje ir kintančioje įvairovėje kyla iš siekio sukurti erdvę, kurioje skirtumai gali būti demonstruojami ir aptariami, o ne iš pastangų įrodyti savo pozicijos teisumą, iš konkretaus geografinio, socialinio, kultūrinio konteksto pažinimo, o ne iš bandymų primesti vieną gyvenimo būdą visiems kitaip gyvenantiems. Vienas svarbiausių socialinio darbo tikslų – pokyčiai. Joks pokytis nebus tvarus, jei bus primestas prievarta, neatsižvelgiant į asmens situaciją, vertybes, socialinį-kultūrinį kontekstą. Stiprybes pabrėžiantis socialinio darbo modelis, nepaisant jo trūkumų, siūlo alternatyvų požūrį į medikalizuotą, individualizuotą, problemomis grįstą socialinio darbo ir pagalbos žmogui diskursą. Jis suteikia erdvę vilties, galimybių, ateities ir tikėjimo leksikai bei požūriams, o juk pasaulis yra toks, kokį mes jį

matome. Dėmesys stiprybėms yra puiki proga kurti pozityvesnį pasaulį mums patiems ir greta mūsų esantiems žmonėms.

Literatūra

- Blundo, R. (2013). Learning and practicing the strengths perspective: stepping out of comfortable mind-sets. Iš: D. Saleebey (ed.). *The strengths perspective in social work practice*, p. 25–52. New Jersey: Pearson.
- De Jong, P., Miller, S. D. (1995). How to interview for clients strengths. *Social work*, Vol. 40, No. 6, p. 729–736. Prieiga internete: <http://www.mcnellie.com/525/readings/dejongmiller.pdf>
- Healy, K. (2014) *Social work theories in context: creating frameworks for practice*. New York: Palgrave MacMillan.
- Oxford living dictionaries*. (2017). Prieiga internete: <https://en.oxforddictionaries.com>
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory*. New York: Palgrave MacMillan.
- Saleebey, D. (2013). *The strengths perspective in social work practice*. New Jersey: Pearson.
- Seligman, M. E. (2002). *Authentic happiness*. New York: Free press.
- Witkin, S. (2017). *Transforming social work*. London: Palgrave.

POSITIVE SOCIAL WORK: FROM PROBLEM-BASED APPROACH TOWARDS STRENGTHS PERSPECTIVE

Valdas Rimkus, Brigita Kreiviniienė

Summary

The article highlights client strengths perspective as an integral part of theoretical development of positive social work approach. Professional social work involves analysis of problematic relationships of individuals, families and communities, seeks for social change and maintenance of quality of life. Strength – oriented model is essential in its application towards vulnerable groups in pluralistic context of social work methods. The article argues that despite critics towards strengths perspective, positive approach is fundamental basis for effective communication. Negative expectations, questions, and problem-based attitudes shape client's attitude towards self, and at the same time they change attitudes of social network towards the client, affects behaviour and relationships. When problem-based approach dominates it is difficult to expect that the relationships between social worker and client would not be determined by distance, control and reduced possibilities. This distance gap might increase noticeably if social worker will rely solely on his own expert knowledge and understanding in identifying and solving clients problems. Eventually, such attitudes of social worker most probably will lead to a passivity of a client.

The article concentrates its focus on strengths perspective as an alternative approach to the aforementioned model. Social work practice based on strengths

perspective first of all implies a paradigm shift. It includes not only identifying client's strengths in everyday social work process but changes in philosophy, attitudes and means of professional language. Resting on data of several scientific research, the article argues that it's not the methods of intervention that make the most difference in social work practice, but creating the mutual relationship between social worker and client, infusing hope in a client and setting conditions for change. The essential principles of strengths perspective as defined by D. Saleebey are presented: every person and family has strengths; traumas and problems might not only hurt but also may become a source of strengths and inspiration; every environment has strengths, every person has a potential to grow and change; mutual relationship is essential in a process of help; caring for each other is a cornerstone of healthy society. Further in the text personal and contextual strengths are defined and strengths oriented questions for social work practitioners are listed. The article discusses strengths which stem from virtues as defined by M. Seligman. Strengths usually are understood as certain personal characteristics. However, authors, resting on D. Saleebey and S. Witkin, suggest broader understanding of strengths which can be seen as personal features as well as any other external, environmental factor which can be used as supporting resource.

The article discusses that strengths perspective in social work does not mean fulfilling all the dreams and wishes of a client. The most essential aspects discussed in the article are seen via close collaboration of social worker and client as well as tight both-sided interaction. Strengths perspective opens essential questions about understanding and revealing situation of client and getting to know his inner powers, stress the importance on dialogue and collaboration for all participative parties: social worker, client, and community. Positive social work is approached from the aspect of analysis of concrete choices of client instead of accentuation of disorder. Understanding the core aspects of client's choices is a challenge for social workers. This is very long and demanding process based on both-sided values, willingness, equality and respect. Each choice by no means has roots in multiple influential factors such as social environment, context, social, psychological, economic, and cultural framework.

The critique of strengths perspective is also discussed in the article stating that sometimes strength-based approach is wrongly perceived as uniquely orientated towards positive aspects and neglecting negative facts. Identifying and understanding a problem is an important task in strengths-based approach, however it prioritizes the other much more positive way of finding solutions to them, therefore it is seen as an important component of positive social work. The basic focus of strengths-based approach is given to client's wishes, aspirations, expectations,

goals, knowledge and skills but not diagnosis, symptoms or problems as defined by others.

Sometimes it can be hard to understand that everyone in need of support has enough resources and possibly enough knowledge about its situation. Therefore, strengths-based approach sets its primary goal to find and highlight these resources and bring to the light client's potential to solve problems. The article invites to think what if the first social worker – client meeting starts not from mentioning the problem but from positive questions, such as: “What works best in your family? What are the strongest sides of your participation in activities? What are you doing best? What can you do better than others?” Strengths-based approach presumes that client acts in every concrete situation the best he at the moment is capable of. Therefore, if we ask questions pointing at client's best and most successful sides we will know what skills and knowledge helped him to survive till today as well as start constructing collaborative relationships.